

שפה ומצב-רוח

ב. האם מורכבות והיפוכה הגמור – נוסחה מופשטת – גרות כך, כפשטות, באותה דירה? אפילו הללו דרות יחד כשיר – ובשיר, שלא כבפרשנות לו, קיומם הסמוך של ניגודים הוא כמעט מושכל ראשון – היה על פרשן הטקסט להסביר זאת.

ג. מה פירושה של האכזבה – אהבה הפשטה? ד. האמירה "הזוועה מורכבת" מתארת מציאות. לעומת זאת, האירוניה, בהקשר זה, מתארת את הכלי הספרותי שבידי הסופר, כשהוא בה להגיב על המציאות. השאלה הנשאלת היא אם הכלי הזה עדיין רלוונטי, כשהמציאות היא זוועה. המעבר החד, שעושה קלדרון מתאור עובדה "בעולם" לתאור התגובה ההכרתית והמעשית של הסופר, הוא בלתי מוסבר.

אצל קלדרון מתוארת האירוניה (זו הנוטה להשאיר מן הזוועה מורכבות בלבד) כאילו היתה איוו חייית בר גמישה, המשחקת בעפר ואפר של הזוועה, ובנוסף לכל היא גם האינסטינקט כהתגלמותו. זאת, בצד ההתפלגות ה"מדעית" על ה"רדוקציות" שאירוניה זו עושה. אין זה מענייני הציע לקלדרון אופני כתיבה, ואף לא להתמקח על קוצם של יודים. אך זוהי דוגמה מובהקת לבעיה המקופלת בספר זה: השאיפה לשמר את הוויית האי הכורד. האינטלקטואל הישראלי, שמייצג קלדרון, מרוחק ממצב הרוח של אבן גבירול – להבדיל – לא פחות מאשר המלחמה, ואולי אף יותר: זהו ריחוק מתוך בחירה, מתוך רצון. האם רחוב אבן גבירול מסוגל לקשר בין "שפת הרדוקציות" ל"שפת הנטיית" באותה מהירות, שבה עושה זאת קלדרון? האם היכשת האבודה של זך אינה אבודה עוד יותר, אחרי ה"רדוקציות" שערך בה קלדרון? התעכבתי על כך, דווקא משום שהכיוון הכללי של ניתוח מצב הדברים הוא, לטעמי, נכון. קלדרון בסך הכל צודק, כשהוא אומר: "זך ואחדים מבני דורו עושים מאמץ גדול לשנות את הקול שבו הם מדברים ולקרוב אותו אל מצבים חדשים וצרכים חדשים" (עמ' 53). יש גם היגדים כאלה בספר זה – ריבור פשוט ומובן. הוא גם מציג טיעונים משכנעים כאשר לנשוא המהאה – מידת האפקטיביות שלה תלויה ביכולת להתקשר לעשייה פוליטית ממשית. כך גם, למשל, כאשר לויכוח עם עמוס עוז והדיון על מקומו של הסופר במסורת תנועת העבודה. הבעיה היא של שפה, של קומניקציה.

התרחש?.. מדוע מותר לסופרים להכליע ערכים חברתיים בסיפורת, ולהוגי דעות פוליטיים אסור להביע את משנתם במונחים רומנטיים מוחלטים, אם ברצונם לעורר 'זעזוע חיובי?' ("הקלע והאלה", עמ' 45-46).

— על מה קובל קלדרון? על כך שהיאוש מוביל את בנכשתי, תוך כדי ויתור על כל העמדות כולן, להכחיר את עצמו כ"היחיד שחושב בשביל כולם" — בשביל השמאל, בשביל הימין, וגם בשביל הפלסטינים. כך הוא מסמן את היאוש של תמונת עתיד ברורה מראש ומפריע לאפשרויות הפתוחות של עתיד ריאלי. כאמור, קלדרון מסתבך כאן, להעמי, בשאלה שהוא עצמו כבר ענה עליה. אם בנכשתי מטפל בנו בשוק — אזי היאוש שלו כבר מתועל לאותה עשייה מאותתת, שקלדרון עצמו דורש מן האינטלקטואלים. יאוש מתועל אולי הוא לא פחות יאוש, אבל הוא יאוש ש"ילד גדול נוהג בו", הוא כולל את המודעות לו והוא שלב בדרך לניתוצו. זוהי, לטעמי, דוגמה לוויכוח מרומה.

נקודת מוצא אחרת היא קביעתו של קלדרון, כי במידה רבה הכיבוש הוא לא עניינם היומיומי של האזרחים, אלא של מעטים מהם, רובם אינטלקטואלים. והאינטלקטואלים לכדם אינם יכולים למרוד, אלא רק לאותת. קלדרון קובע עובדה. השאלה הנשאלת היא — אם האינטלקטואל מניח מראש, שמרחב המחיה שלו היה מוגבל בעבר ל"איי" שלו, וכך כהווה, והוא יוסיף גם בעתיד להיות מוגבל ל"איי" שלו — אל מי בדיוק הוא מאותת. אם רוב האזרחים מנותקים מ"ההפרעה המקצועית", כלשונו, של האינטלקטואלים — האם יהיו בשלים לשמוע, לספוג, להפנים ולהיענות לאיתותים. דומה, שהנחה זו, המוצגת כעובדה של-כל-הזמנים, היא עצמה הנחה של יאוש. אולי משאלה זו תישמע נאיבית, אך יתכן שתפקידו הראשון של האינטלקטואל הישראלי הוא לנסות להרחיב את מרחב המחיה של האיתותים שלו; להיפטר לשעה קלה — ולמעשה קשה — משפת ה"רדוקציה" (דומה, שקלדרון מאוהב ממש במלה זו, החוזרת תדיר בספר) ולעשות רדוקציה למונחים ששימושם יפה רק באקדמיה.

כאן עולה אחת הבעיות העיקריות של ספר זה: אי-קריאותו. קלדרון כותב כפי שהוא מדבר. לשון דיבור, מטיבעה, פחות מאורגנת מלשון כתובה. הריבור הכתוב שלפנינו, שכנראה גם אינו ערוך ריו, כולל עירוב של מבט פיוטי עם שפה אקדמית. במצב דברים זה, הקורא מתקשה לעקוב אחר האמירה ותוהה לעיתים על מה מדובר. למשל, בנייתו ל"יבשת אבודה" של נתן זך מופיע רצף המשפטים הבא:

"המהירות שבה חלף המבט האירוני ממקום למקום היתה גם סירוב לשהות במקום אחד ויחיד, והיתה גם אהבה להפשטה. כאשר הזוועה מורכבת, הרדוקציה שערכה בה האירוניה לא השאירה רק מורכבות, היא השאירה גם נוסחה מופשטת, שאפשר להשתמש בה במקומות רבים ושונים."
(עמ' 61. ההדגשות שלי, ת.מ.)

ובאותו עמוד עצמו, שתי פסקאות לפני כן:
"כאשר הזוועה מורכבת, האירוניה נוטה להשאיר ממנה מורכבות בלבד... הוא (זך) נלחם באינסטינקט האירוני שלו, אבל על המשיכה לראות את המורכב והמפוחל אינו מוותר. להפך: הוא זקק לה כדי למחות."
(ההדגשות שלי, ת.מ.)

נסים קלדרון: הרגשה של מקום; שישה מאמרים; הוצאת הקיבוץ המאוחד, 1988; 127 עמ'.

מאמריו המכונסים של נסים קלדרון באים חשבוני עם היאוש, שפשה כרקב אינטלקטואלים ישראלים לנוכח הכיבוש המתמשך, במיוחד לאחר מלחמת לבנון. ההתמכרות לייאוש, על-פי קלדרון, מבססת את ההשחחה כקנה-מידה בחיים הציבוריים, הפוליטיים ואף הספרותיים. היאוש הוא מתכון בטוח לסטטיות ומשרת את הנורמליות החזקה של האמצע הישראלי, את השיגרה המורעלת. קלדרון אינו מציג מישנה סדורה, וזו אינה מענייניו. ברעתו להוכיח, הלכה למעשה, את הקשרים הגלויים והסמויים בין חיים ספרותיים לחיים פוליטיים, ואת מה שמשממע מהם. לשם כך הוא פונה לסוג כתיבה, שדומה יותר לדיבור, וכך מסתכן גם בכל המכשלות האפשריות של דיבור: לכול מסוים, אי בהירות, חזרות, הפקעת דברים מהקשרם. עם זאת, זהו דיבור שמבקש "לומר דבר-מה לאומה", נכון יותר: לאי הבורד של האינטלקטואלים, השוחים לעיתים לא רק נגד הזרם, אלא גם נגד עצמם.

האם ניתן להילחם בייאוש? קלדרון יוצא מתוך הנחה, שאם אנשי השמאל (שהגדרתם, לטעמי, אף היא נושא לוויכוח) לפחות יהיו מודעים לייאוש ויכירו בעובדה כי הוא תורם כדרכו-שלו, הפתלתלה אך הוודאית, לסטאטוס-קוו המנטאלי, שמיתרגם ל"עצב פוליטי", ושמוריד מעל הפרק כל אפשרות של שינוי — יצאו ממנו סוף-סוף, ויוכלו לפחות ליצור דיאלוג-שלו-ויכוח ביניהם, ענייני ולא אגרסיבי.

הגיע הזמן להפסיק לכתוב על הכיבוש כמונחים של ויכוח — אומר קלדרון, כשהכוונה היא לצמצמו עם תומכי הכיבוש ולהרחיבו בתוך המחנה השמאלי פנימה. את העימות עם הפועלים לביטוס הכיבוש יש לנהל כמונחים של קרע, כי הכיבוש משמיט את התנאים הבסיסיים להידברות ולויכוח: ערכים, משמעויות, סמלים בסיסיים משותפים. כאמור, הוויכוח במחנה השמאלי עשוי להיות אפקטיבי, אם לא ייגרר לאגרסיביות, שהיא מכשול לוויכוח ענייני ואמיתי.

אבל, במקום שאין ויכוח — מה טעם ליצור אותו. "שתי המלים לא הפיך רק מסתוות כמתארות מצב; "בנכשתי צירף לעוברות את היאוש כדי לטפל בנו בשוק" — אומר קלדרון בוויכוח עם מירון בנכשתי. לאחר שתי הצהרות אלו, עדיין יש לקלדרון חשבוני-שלי-יאוש עם בנכשתי. הכיצד? הרי בהן מקופלת כל התשובה עצמה. האם בנכשתי באמת מיואש, לדעת קלדרון, או שהוא רק "משחק אותה" מיואש? אם בנכשתי מסוגל לצרף יאוש לעובדות, ועוד לטפל בנו, ועוד בשוק, אזי היאוש הזה כבר הפך למכשיר שמסוגל ליצור "זעזוע חיובי" — כלשונו של בנכשתי עצמו.

בנכשתי ענה לקלדרון (יש לזכור, שמאמריו של קלדרון הופיעו קודם לכן בעיתונות), באותה רוח השווה על שתי ההצהרות שצוטטו לעיל: "האם בניינוי להפוך דילמות השגורות בפי כל, אבל מושלכות תמיד אל עתיד שלא יבוא, לשאלות המחייבות הכרעה מייד, כאן ועכשיו, תרמתי להאצת ההידרדרות, או שמא להיפך? מה משרת יותר את הסטאטוס-קוו ומחייב לעשות מעשה ברחיפות — החפיסה ש'הוהו נדחף קדימה בומן' או שמא התחושה שהעתיר, בקווי הגדולים, כבר